

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНТЕРНЕТУ: НЕВІД'ЄМНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ**THE RIGHT TO INTERNET ACCESS AS AN INTEGRAL HUMAN RIGHT**

Риженко Т.Г., студентка IV курсу

*Інститут права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Доступ до Інтернету сприяє цифровізації суспільства та є показником наявності розвиненої інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури. Проте сьогодення ставить нові виклики перед суспільством, дедалі частішими стають випадки порушень засад відкритості, доступності та рівності Інтернету через встановлення надмірно високих тарифів, повільний трафік, блокування вебсайтів та відсутність Інтернету в сільських населених пунктах. Це дослідження спрямоване на аналіз стану порушення прав людини стосовно доступу до Інтернету, ознайомлення із соціологічними дослідженнями та статистичними даними, отриманими під час експертних досліджень, проведених Міністерством цифрової політики, визначення правової природи права на доступ до Інтернету та його значення в сучасних умовах, ознайомлення із станом закріплення цього права на законодавчому рівні в зарубіжних країнах, розгляд позицій міжнародних організацій та експертних установ із приводу закріплення права на доступ до Інтернету в законодавстві, ознайомлення з концепціями науковців щодо характеру закріплення цього права; на основі цього можна сформулювати власне бачення вирішення проблеми доступу до Інтернету в Україні у фокусі конституційно-правового регулювання.

Автором статті право на доступ до Інтернету розглянуто в тісному взаємозв'язку з іншими правами людини, такими як право на освіту, право на свободу вираження поглядів та свободу інформації, право на свободу об'єднання, право на охорону здоров'я та ін., наголошено на важливості права на доступ до Інтернету як первинного права, що сприяє реалізації інших прав людини в соціальній, політичній та культурній сферах. Автором наголошено на необхідності правової визначеності в законодавстві, оскільки відсутність належного правового регулювання у сфері доступу до Інтернету призводить до неможливості захисту права в разі його порушення.

У процесі дослідження запропоновано власне бачення вирішення проблематики шляхом закріплення права на доступ до Інтернету як окремого права на рівні Конституції України.

Ключові слова: права людини, право на доступ до Інтернету, правова регламентація, Конституція України, Інтернет.

The focus of this paper is Internet access and its legal recognition. The author considers the Internet is a tool of society's digitalization and the main indicator of developed information and telecommunication infrastructure. In modern society, there are a lot of challenges, particularly connected with availability, openness, and equality of Internet connection. The main factors which influence such problems are high pay, bad connection, blocking websites, slow traffic, and lack of the Internet in rural areas.

This research paper is aimed to analyze violations of human rights in the field of Internet access. The sociological statistic researched by Ministry of Digital Transformation experts has been learned. The legal nature of the right of Internet access and its significance in modern conditions have been determined. The consolidation of this right at the legislative level in foreign countries has been analyzed and positions of international organizations and expert institutions on enshrining the right to Internet access in legislation has been considered. The concepts of scientists about consolidation of before mentioned right have been analyzed. Therefore, the author has suggested her own vision of solving the problem of Internet access in Ukraine in the light of constitutional and legal regulation.

The author considers the Internet access is a feature of several pre-existing rights, particularly the right of expression, the right to education, the right to health care, the right to freedom of association and etc. It is a helpful tool in receiving other possibilities. It is a primary right that promotes the realization of other human rights in social, political, and cultural spheres. The author emphasizes the need for legal certainty in the legislation, as the lack of proper legal regulation in the field of Internet access leads to the impossibility of protecting the right in case of its violation.

The study proposed its own vision of solving the problem by enshrining the right to Internet access as a separate right at the level of the Constitution of Ukraine.

Key words: human rights, right to Internet access, legal regulation, the Constitution of Ukraine, Internet.

Постановка проблеми. Сьогодення відкрило для людства нову епоху – епоху інформаційних технологій. Із впровадженням елементів діджиталізації відбувається поширення доступу до мережі Інтернет в усіх кутках світу й зростає потреба в більшому його використанні. З початком другого тисячоліття держави почали активно впроваджувати на конституційному та законодавчому рівнях положення про право на доступ до Інтернету. До прикладу, Естонія визнала право на доступ до Інтернету невід'ємним правом людини ще у 2000 році, внівши його до законодавчого переліку гарантованих загальнодоступних телекомунікаційних послуг для своїх громадян. Фінляндія встановила мінімально допустимий рівень швидкості з'єднання в 1 Мб/сек у 2009 році. Греція у 2011 році доповнила Конституцію статтею 5А й поклала обов'язок зі спрощення доступу до інформації, що надається онлайн [1]. Проте деякі держави продовжують ігнорувати важливість доступу громадян до інформаційного простору та всілякими засобами встановлюють обмеження у його користуванні. Зокрема, Китай тоталітарно контролює Інтернет-простір шляхом створення Великого китайського фаєрволу, що передбачає наявність фільтрів, які обмежують доступ користувачів до контенту [2].

З огляду на це, все ще відкритим для багатьох країн залишається питання необхідності правової регламентації права на доступ до Інтернету, тому в цій статті ми хочемо розкрити значення правової регламентації права на доступ до Інтернету та запропонувати можливі варіанти впровадження таких ініціатив в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти особливостей реалізації права на доступ до Інтернету та його правової регламентації в наукових доробках розкривали такі вітчизняні вчені, як О.В. Супрун, І.В. Мукомела, О.А. Гончаренко, О.П. Васильченко, Д.В. Крилова, М.Г. Дворий. Більш детальний його аналіз розкривається у працях зарубіжних науковців, зокрема Т. Снядецького, К. Ховел, Д. Вест та ін.

Невирішені раніше проблеми. Аналіз стану досліджень права на доступ до Інтернету дає змогу зробити висновок про недостатнє вивчення цього питання вітчизняними науковцями в аспекті висвітлення важливості його впровадження в законодавстві України, а тому ця наукова стаття покликана заповнити прогалини та запропонувати власне вирішення цієї проблеми.

Метою статті є з'ясування сутності права на доступ до Інтернету та його місця в системі прав людини, здійснення порівняльно-правового аналізу підходів щодо особливос-

тей правової регламентації цього права та внесення пропозицій щодо закріплення права на доступ до Інтернету на конституційному рівні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах перед суспільством та державою дедалі частіше постає проблема забезпечення людей доступом до Інтернету, а саме: неналежна технологічна доступність, повільна швидкість доступу та висока вартість. Усе це ускладнює непривілейованим та маргіналізованим групам отримання доступу до Інтернету. Згідно з дослідженням британської компанії Cable.co.uk, проведеним у 2020 році, Україна в рейтингу країн за швидкістю Інтернету займає 92 місце у той час, як такі країни, як Ліхтенштейн та Андорра, посідають лідируючі позиції [3]. Проблеми з доступом поширені в сільських місцевостях. За результатами аналізу Міністерства цифрової трансформації України, понад 17 тис. населених пунктів (загальна кількість – 28 тис.), не охоплені оптичними мережами жодного оператора. Це означає, що понад 4 млн українців мешкають у селах, де відсутній фіксований Інтернет. До того ж 1,55 млн мешканців проживають у віддалених куточках населених пунктів, в яких хоч і присутні оптичні провайдери, але вартість підключення перевищує 150% від середньої ринкової вартості підключення (понад 2500 грн.) [4]. Вищезазначені показники підтверджують, що нині є серйозні перешкоди в доступності Інтернету. То чи варто нині розвивати питання необхідності закріплення права на доступ до мережі Інтернет у законодавстві України, чи вирішити така ініціатива проблемну ситуацію?

Глобальний та відкритий Інтернет має вирішальне значення для досягнення цілей сталого розвитку 2030 (далі – ЦСР). ЦСР спрямовані на створення партнерських відносин між країнами, а захист та просування Інтернету може стати ключовим інструментом в об'єднанні стейкхолдерів. Україна зобов'язалася досягти ЦСР у 17 сферах, в яких доступ до Інтернету має відігравати вирішальну роль. Цілі, що зосереджуються на економічному та соціальному зростанні (цілі 8–11), та цілі, що зосереджуються на мирі та партнерських відносинах (цілі 16–17), – це кілька випадків, коли Інтернет може мати основний вплив на надання послуг [5].

Позиція ООН із приводу важливості доступу до Інтернету досить однозначна. Міжнародна організація визнала право на доступ до Інтернету одним із невід'ємних прав людини. Згідно з резолюцією ООН 2010 року поширення інформації в мережі має бути максимально вільним (обмеження стосується лише тих ситуацій, коли воно може призвести до порушення чийх-небудь прав), мають бути забезпечені повсюдний доступ до мережі і співпраця з ресурсами й організаціями, що сприяють висловлюванню громадської думки через Інтернет. 2019 рік став ще однією віхою в постулюванні вищезгаданого права на міжнародному рівні. Спільна декларація про виклики для свободи вираження поглядів протягом наступного десятиріччя передбачила *побудову вільного, відкритого та інклюзивного Інтернету*. У пункті 2 (а) Декларації доповідачі стверджують, що протягом найближчих років держави та інші актори мають «визнати право на доступ та використання Інтернету правом людини та невід'ємною умовою здійснення права на свободу вираження поглядів» [1]. Важливою з цього приводу також є декларація принципів, прийнята за результатами проведення Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства, якою право на доступ до Інтернету визнано окремим правом людини [6, с. 68].

Таким чином, можемо спостерігати, що міжнародні нормативно-правові акти підтримують ідею щодо законодавчого закріплення права на доступ до Інтернету. Ця ініціатива впроваджена низкою зарубіжних країн, зокрема Францією, Фінляндією, Грецією, Коста-Рикою, Іспанією [3].

В Україні питання визнання права на доступ до Інтернету як окремого права людини є досить дискусійним, і варто зазначити, що нині немає єдиної позиції щодо можливості регламентувати це право на законодавчому або конституційному рівні. Ті проблеми, які є нині у сфері інформаційних технологій, дозволяють стверджувати, що в Україні доступ до Інтернету все ще не є широкодоступним, якісним та економічно вигідним. Як показує звіт міжнародної правозахисної організації Freedom House, в Україні обмежується доступ до Інтернету [7]. Обмеження доступу до Інтернету для всього населення не може бути виправдано за жодних обставин, навіть з метою забезпечення громадського порядку та національної безпеки. На наше глибоке переконання, такі обмеження є наслідком правової невизначеності, оскільки фактично держава жодним чином не гарантує та не захищає право людини на доступ до Інтернету.

Серед політиків та правників постійно точаться наукові дискусії щодо гіпотетичної можливості закріплення права на доступ до Інтернету в законодавстві України. Нині є кілька позицій щодо можливості впровадження цього права. Одні прихильники вважають за доцільне закріплювати це право на рівні Основного закону, інші наголошують на визнанні його особистим немайновим правом, що забезпечує соціальне буття фізичної особи, та регламентації на рівні Цивільного кодексу України [8].

Найбільш правильною, на нашу думку, позицією є саме закріплення цього права на рівні Конституції України. З цією метою державою має бути вироблено проєвропейський вектор, розроблено чітку політику щодо впровадження змін в Україні шляхом визнання права людини на доступ до Інтернету. Першим кроком має стати внесення змін до Основного закону шляхом впровадження права на доступ до Інтернету як невід'ємного права людини, що обґрунтовується певними аргументами. Конституція України містить положення, згідно з якими Україна є суверенною, незалежною, правовою та соціальною державою. Це означає соціальну спрямованість держави на задоволення потреб людини, дотримання та реалізації принципу верховенства права, недискримінації прав та ефективності їх реалізації. Статті 21–22 Конституції наголошують, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними [9]. Стрімкий розвиток сучасних технологій, зокрема інформаційних, потребує реакції держави шляхом впровадження оновленого підходу до сприйняття таких змін, що має відобразитися на рівні Конституції. Ситуація, що склалася у світі, лише підтверджує необхідність розширення переліку невід'ємних, природних прав людини, серед яких обов'язково має бути право на доступ до Інтернету. Це стане лише першим кроком до розвитку Інтернет-права, оскільки для ефективного захисту прав людини в разі їх порушення та можливості реалізації ст. 55 Конституції України має існувати також спеціальне законодавство, що розширюватиме та вдосконалюватиме положення Основного Закону.

Впровадження права на доступ до Інтернету уможливить реалізацію інших невід'ємних прав людини в соціальній, економічній та політичній сферах. З моменту отримання права на доступ до Інтернету людина зможе повноцінно реалізувати своє право на інформацію, свободу вираження думок та ін. Доступ до Інтернету необхідний, зокрема, з метою забезпечення права на охорону здоров'я, на освіту, працю, свободу зібрань, а також права на вільну участь у виборах. Наявність доступного Інтернету сприятиме розвитку інституту електронних виборів в Україні, оскільки у такому разі збільшиться кількість виборців, які зможуть проголосувати онлайн, а також удосконалить інститут громадського контролю з використанням «цифрових технологій».

Право на доступ до Інтернету варто розглядати як похідне право в рамках інших основних прав, подібних, наприклад, до права на здоров'я чи права на приватне життя. Похідне право – це вторинне право з усім захистом та обмеженнями первинного права, яке воно дозволяє. Вторинним правом робить його не значення чи повноваження, а той факт, що воно взаємопов'язане з первинним правом. У цьому контексті можна стверджувати, що низка прав, гарантованих Конституцією України, повністю переплітається з доступом до Інтернету і за відсутності доступу до Інтернету ці права втрачуть свою суть та цінність, а громадяни не зможуть користуватися ними.

До прикладу, право на доступ до Інтернету перебуває в тісному взаємозв'язку з правом на свободу слова та свободу інформації (останнє закріплене в Загальній декларації з прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права). Як сказано в рішенні ЄСПЛ «Ченгіз та інші проти Туреччини», Інтернет відіграє важливу роль у розширенні доступу громадськості до новин та сприяттє поширення інформації загалом. Можливості, які Інтернет надає користувачам для самовираження через створюваний ними контент, служать унікальною платформою для реалізації ними права на свободу самовираження [10]. Фактично право на свободу слова та свободу інформації має три необхідні складники, яких має дотримуватися уряд, а саме: обов'язок уряду не втручатися у свободу передачі інформації; обов'язок захищати, запобігати втручанням в законні комунікації; обов'язок надавати публічну інформацію. Доступ до Інтернету повністю співвідноситься з вищезазначеним. Обов'язок поважати означає, що уряд не може заблокувати доступ для людей, які бажають скористатися Інтернетом, щоб висловити свою думку. Обов'язок захищати означає, що уряд має перешкоджати іншим втручатися в роботу користувачів Інтернету, а обов'язок виконувати означає надавати безперешкодний доступ до Інтернету. Отже, свобода вираження поглядів охоплює свободу

доступу до Інтернету, оскільки вона вже передбачає свободу доступу до засобів самовираження.

Виходячи із вищезазначеного, пропонуємо внести зміни до Конституції України в частині закріплення права на доступ до Інтернету та сформулювати статтю таким чином: «1. Кожному гарантується невід'ємне право на безперешкодний, вільний доступ до мережі Інтернет. Кожному має гарантуватися свобода вибору і використання програмного забезпечення та технічних засобів, за допомогою яких здійснюється доступ до Інтернету. Взаємодія в мережі Інтернет має бути вільною від дискримінації за ознаками раси, статі, національності, мови, стану здоров'я, віросповідання, політичних переконань, соціального походження, майнового стану, віку або сексуальної орієнтації. Держава має заохочувати та сприяти розвитку культурної та мовної багатоманітності онлайн, а також створювати технічні умови доступу для осіб з обмеженими можливостями та вразливих груп населення. Держава має створити безпечні, якісні та надійні умови для користування Інтернетом, гарантувати доступ до мережі Інтернет.

2. Контроль за діяльністю провайдерів та операторів інформаційно-телекомунікаційних послуг здійснює центральний орган виконавчої влади, який відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів, інтероперабельності – взаємодії мережевих систем бази уніфікованих інтерфейсів або протоколів, впровадження електронних послуг та розвиток цифрової грамотності громадян.

Висновки. Доступ до Інтернету впливає на кожен аспект життя особи, пов'язаний із соціальним та економічним добробутом. З огляду на це, формулювання статті в такому вигляді та закріплення права на доступ до Інтернету на рівні Основного закону є необхідністю. Доступ до Інтернету сприятиме реалізації інших конституційних прав та свобод людини і громадянина та стане гарантією їх дотримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворовий М.Г. Чи будемо ми говорити про право на Інтернет в Україні? Детектор медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/172446/2019-11-15-chi-budemo-mi-govoriti-pro-pravo-na-internet-v-ukraini/> (дата звернення 20.08.2020).
2. Право на доступ до інформації у мережі Інтернет. Правові особливості доступу до інформації та захисту прав у мережі Інтернет. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12755/1/Osadko_194-204.pdf (дата звернення 15.09.2020).
3. Cable.co.uk. Worldwide broadband speed league 2020. URL: <https://www.cable.co.uk/broadband/speed/worldwide-speed-league/> (дата звернення 18.09.2020).
4. Понад 5,5 млн мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований Інтернет. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/> (дата звернення 19.09.2020).
5. Catherine Howell, Darrell M. West. The Internet as a human right. URL: <https://www.brookings.edu/blog/techtank/2016/11/07/the-internet-as-a-human-right/> (дата звернення 15.08.2020).
6. Права людини та мас-медіа в Україні : збірник конспектів лекцій [Тексти] / Авт. кол. за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. 260 с. URL: <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/Digest-p.pdf> (дата звернення 10.08.2020).
7. Правозахисники дорікнули Україні за обмеження доступу до Інтернету (2018). URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/freedom-house-zvit-ukraina/4638502.html> (дата звернення 19.08.2020).
8. Депутат хоче гарантувати права на доступ до Інтернету в Цивільному кодексі. 2014. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/109205_deputat-khoche-garantuvati-pravo-na-dostup-do-internetu-v-tsilivnomu-koдексі (дата звернення 27.08.2020).
9. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення 10.08.2020).
10. Access to Internet and freedom to receive and impart information and ideas. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/aaa7938c2fa6987dfecf_file.pdf (дата звернення 30.08.2020).